

Dr. Ravasaheb Kerappa Shelake

Associate Professor

Acharya Jawadekar College of Education, Gargoti

Mob-8275459230

E mail ID-drrrkshelake@gmail.com

Published Papers List 2021-2022

I) Published Papers in Refereed Journals as notified by the UGC

Sr. No	Title with Page Nos.	Journal	ISSN ISBN No.	Impact Factor If any	Whether principal author/ corresponding author / Guide
1	राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० आणि शिक्षण यावरील महात्मा गांधीजींच्या प्रायोगिक शिक्षण योजना नई तालीम योजनेचा प्रभाव Page No.116 to 121	संशोधक	UGC CARE LISTED ISSN No.239 4-5990	--	Principal author

IC. Principal

Acharya Jawadekar College of Education,
Gargoti, Dist. Kolhapur,

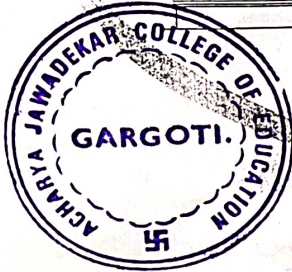
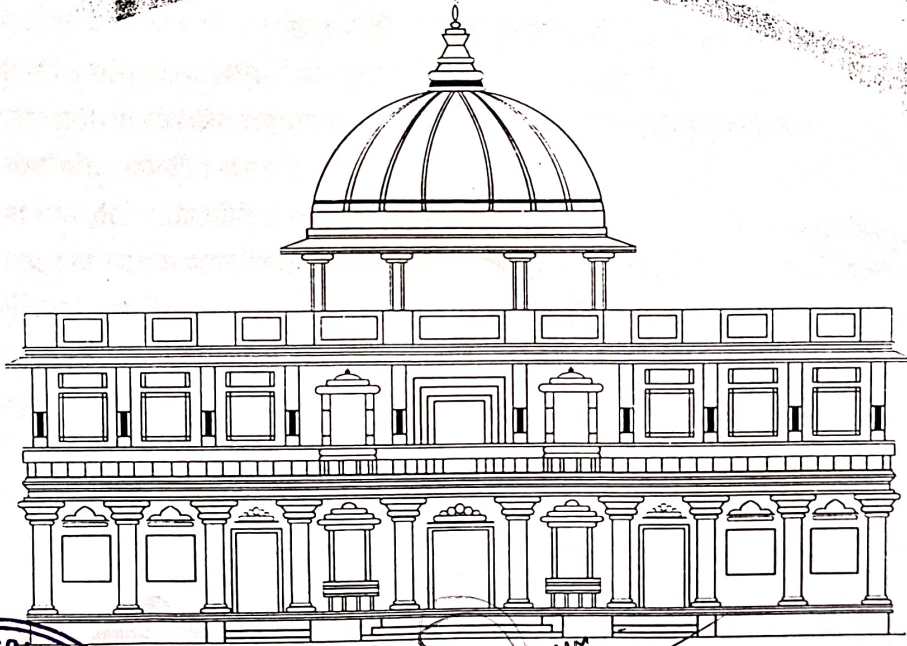
2021-22

UGC CARE LISTED

UIN No. 2394-5990

संशोधक

वर्ष : १० मार्च २०२२ पुरवणी मराठी विशेषांक ०२

Principal

Acharya Javdekar College of Education
Gargoti, Dist. Kolhapur 416209

स्थापना : १ जानेवारी १९२३

इतिहासाचार्य वि. का.राजवाडे संशोधन मंडळ, धुळे

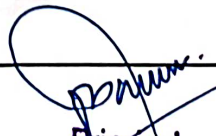

* अनुक्रमणिका *

अ.नं.	लेख व लेखकाचे नांव	क्रमांक
1.	मराठी कादंबरीतील शोषितांचे चित्रण / डॉ.संदीप जोतिराम भुयेकर,	9
2.	साठोत्तरी साहित्य आणि समाज : उत्तर आधुनिक अनुबंध / प्रा.डॉ.संदीप कडू माळी	6
3.	साहित्य आणि समाज : एक अनुबंध / प्रा.डॉ.वाल्मिक शंकर आढावे	90
4.	कोकणची संस्कृती, समाज आणि लोकमानस / डॉ.विकास पाटील	98
5.	खानदेशी समाज दर्शनाची वास्तव अभिव्यक्ती आणि अशोक कोळी यांची कथा / डॉ.निलेश पाटील	96
6.	बन्धू माधवांच्या कथेतील सामाजिक व सांस्कृतिक तत्त्वज्ञानाचे शिंपण / प्रा.डॉ.अनिलकुमार पगारे	24
7.	'अवकाळी पावसाच्या दरम्यानची गोष्ट' या कादंबरीतील बदलते ग्रामविश्व / प्रा.डॉ.भैर्या पाटील	30
8.	भारताच्या अंतर्गत सुरक्षेतील मानसिक आरोग्य एक सामाजिक समस्या / प्रा.डॉ.आर.एस.पवार	38
9.	कवी भुजंग मेश्राम यांच्या 'उलगुलान' या काव्यसंग्रहातील आदिवासी समाजदर्शन / प्रा.डॉ.व्ही.एस.आढावे, सुनिल वसावे	36
10.	समकालीन मराठी ग्रामीण कवितेतील उद्भवस्त खेड्यांचे चित्रण करणारी कविता / डॉ.अक्षय किशोर घोरपडे,	83
11.	भारतातील मांग/मातंग जातीची उत्पत्ती, सामाजिक आणि सांस्कृतिक स्थिती व भौगोलिक स्थिती व भौगोलिक वितरणाचा अभ्यास / डॉ. प्रल्हाद यादव मगरे	89
12.	कोरोना महामारीच्या काळातील मृत्यु दराचा लोकसंख्या भूगोलाच्या दृष्टीने केलेला विश्लेषणात्मक अभ्यास / प्रा.संजय घोडसे	46
13.	मध्ययुगीन महाराष्ट्रातील उद्योगधंदे- एक अभ्यास / प्रा.डॉ.शरद भामरे, प्रा.डॉ.निलेश पाटील	69
14.	ग्रामीण साहित्य लेखनातून भौगोलिक परिस्थितीचे अवलोकन / डॉ.अजिनाथ नानाराव जिवराग	68
15.	धनगर समाजाची संस्कृती परंपरा व चालीरीती यांचा आढावा / प्रा.डॉ.दिलीप पाटील	67
16.	लेखक पत्नींच्या आत्मचरित्रातील भावदर्शन / डॉ.महेश बावधनकर	72
17.	साहित्य, समाज आणि संस्कृती / प्रा.डॉ.सचिन पाटील	77
18.	मराठी विज्ञान साहित्य, स्वरूप आणि वाटचाल / अश्विनी अनिल पालवे, डॉ.वसंत शेकडे	79
19.	लोकमान्य टिळकांचे राजकीय व सामाजिक विचारधन / डॉ.संभाजी पाटील	70
20.	संत एकनाथांच्या भारुडांतील लोकविश्वास व लोककल्पनांतील लोकभ्रम / स्वाती लवंगे, डॉ.दिलीप पवार	94
21.	हास्यमालिकांची सामाजिकता व जनसामान्यांची मनोभुमिका आणि अपेक्षा ! / प्रा.पं.घनःश्याम थोरात	902
22.	इतिहास व लोकसंस्कृती / प्रा.डॉ.रमाकांत चौधरी	906
23.	तमाशातील लोककलावंतांची भाषा, सामाजिक, सांस्कृतिक स्थिती गती / प्रा.डॉ. विनोद वासुदेव उपर्वट	990
24.	राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण 2020 आणि शिक्षण यावरील महात्मा गांधीजींच्या प्रायोगिक शिक्षण योजना 'नई तालीम' योजनेचा प्रभाव / डॉ. रावसाहेब शेळके	996
25.	डिजिटल इंडिया आणि त्याचा समाज जीवनावर होणारा परिणाम / डॉ.आर.एस.वानखेडे, डॉ.अरविंद बडगुजर	922
26.	१९९० नंतर ची मराठी विज्ञान कादंबरी बदलते : समाज वास्तव / डॉ. वंदना लव्हाळे	926

विशेषांक : २०२२

Principal
Acharya Javdekar College of Education
Gargoti, Dist. Kolhapur 416209

राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० आणि शिक्षण यावरील महात्मा गांधीजींच्या प्रायोगिक शिक्षण योजना 'नई तालीम' योजनेचा प्रभाव

डॉ. रावसाहेब केराप्पा शेळके

सहयोगी प्राध्यापक

आचार्य जावडेकर शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, गारगोटी

ता. भुदरगड, जि. कोल्हापूर, पिन. ४१६२०९

शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर, महाराष्ट्र

ई-मेल: drrkshelake@gmail.com

मोबाईल नं. : ८२७५४५९२३०

सारांश (Abstract) :-

राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० भारताला केंद्रस्थानी मानून शिक्षण प्रणालीची कल्पना करते जी सर्वाना उच्च दर्जाचे शिक्षण प्रदान करून आपल्या राष्ट्राला सातत्याने न्याय्य व चैतन्यमय अशी समाजामध्ये परिवर्तित करण्यात थेट योगदान देते. फक्त या दूरदृष्टीकोनाने हे नवीन शैक्षणिक धोरण निश्चित करण्यात आले आहे. शास्त्रज्ञ डॉ. कस्तुरीरंगन यांच्या अध्यक्षतेखालील समितीने हे धोरण तयार करून सर्वांच्या अभिप्रायांचा सारासार विचार करून अंतिम रूपात सादर केलेले आहे. स्वतंत्र भारताचा पहिला विद्यापीठ प्रयोग विशेषतः उच्च शिक्षणाशी संबंधित आयोग १९४८ मध्ये स्थापन करून त्याची अंमलबजावणी करण्यात आली. त्यानंतर १९५३-५४ मुदलीयार आयोग माध्यमिक शिक्षणाशी संबंधित तर संसमावेशक असा कोठारी आयोग १९६४-६६ त्यानंतर पहिले शैक्षणिक धोरण १९६८ साठी मांडले व खऱ्या अर्थाने १९८६ च्या राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणानंतर सुमारे ३४ वर्षांनंतर सध्याचे राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० जाहीर केले आहे.

समाज हा परिवर्तनशील आहे. त्यामुळे समाजाच्या गरजा या सातत्याने बदलत असतात. बदललेल्या गरजा व अपेक्षांची पूर्तता करून अनेक क्षेत्रांतून होत असली तरी शिक्षणाकडून या गरजा व अपेक्षा या नियोजनबद्ध व शिस्तबद्धरितीने पूर्ण होत असतात. सध्याचे परिवर्तनाचा महत्त्वाचा भाग म्हणून शिक्षणप्रणालीत अमुलाग्र बदल घडवून आणावे लागतात. कारण शैक्षणिक धोरणाची निर्मिती अशा शिक्षण प्रणालीतून तयार होणारे विद्यार्थी हे पुढे देशाचे अर्थी आधारस्तंभ हे कोणती मूल्ये, कौशल्ये, ज्ञान आत्मसात

केलेले आहेत व त्यांची गरज कशी पूर्ण केली जाईल याची दूरदृष्टीकोनातून पुढील २०-२५ वर्षांतील मनुष्यबळाची गरज व जागतिक नागरिकत्वाची भूमिका विचारात घेऊन शिक्षणप्रणालीत बदल केले जातात.

२० व्या शतकातील जगातील सर्वात महान व्यक्ती, भारताचे राष्ट्रपिता भारताला स्वातंत्र्य मिळवून देणारे थोर राष्ट्रभक्त, सेनानी, महात्मा गांधी तथा बापूजी यांची नुकतीच १५३ वी जयंती भारतातच नव्हे तर जगभरामध्ये साजरी केली. २ ऑक्टोबर हा दिवस जागतिक अहिंसा दिन म्हणून ही साजरा केला जातो. महात्मा गांधीजींनी त्यांना विचारलेल्या गांधीजी तुमचा संदेश काय आहे ? या प्रश्नाचे उत्तर देताना माझे जीवन हाच माझा संदेश आहे असे सांगितले होते. त्यामुळे स्वातंत्र्योत्तर भारतामध्ये ज्या-ज्या समस्या निर्माण झाल्या त्याचे उत्तर गांधीजींनी सांगितलेल्या तत्वांमध्ये विचारसरणी मध्ये सापडतात. अशा या महान व्यक्तीमत्त्वाने भारतीय व पाश्चात्य शिक्षण पद्धतीचा बारकाईने अभ्यास करून भारतीय परिस्थितीला पोषक व उपयुक्त अशी शिक्षण योजना 'हरिजन' साप्ताहिक प्रसिद्ध केली होती. आपल्या सहका-या समवेत चर्चा करून, विचार विनिमय करून शिक्षण योजना मांडली होती. ती शिक्षण योजना महाराष्ट्रातील वर्धा या ठिकाणी १९३७ मध्ये सादर केली त्या शिक्षण योजनेलाच प्रायोगिक शिक्षण योजना नई तालीम, बुनियादी शिक्षण, मूलोद्योगी राष्ट्रीय शिक्षण, वर्धा शिक्षण योजना इत्यादी नावांनी ओळखले जाते.

गांधीजींच्या ३H चेमध्ये Hand, Head, Heart या तिन्हींचा शिक्षणा मधुन विकास व्हावा. ही अपेक्षा होती. म्हणून प्रस्तुत

सैद्धांतिक व चिंतन परपेपरमध्ये नईतालीम शिक्षण योजना, त्याची ध्येये, तत्त्वे, अभ्यासक्रम NEP २०२० मध्ये याचे उमटलेले प्रतिबिंब यासंबंधी विचार व्यक्त केले आहेत. तसेच NEP २०२० ला गोमंडळाने संसदेत मंजुरी दिल्यापासून विविध माध्यमात विविध दृष्टीकोनातून संपूर्ण देशभर चर्चा, परिसंवाद, परिषदा, लेख, क्रिया, प्रतिक्रिया याद्वारे सांगोपांग चर्चा होत आहेत. प्रस्तुत संशोधक गेल्या १५ वर्षांपासून शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयात शिक्षक प्रशिक्षक म्हणून कार्य करत आहे. त्यामुळे राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण व शिक्षक शिक्षण या अनुशंगाने या धोरणातील तरतुदी काय आहेत? कोणते बदल शिक्षक शिक्षणात अपेक्षित आहेत? प्रशिक्षणार्थीकडून, अभ्यासक्रमाकडून काय अपेक्षा आहेत? शिक्षक प्रशिक्षकांची यामध्ये कोणती भूमिका असणार आहे. विद्यापीठे महाविद्यालय यांना कोणती तयारी करावी लागेल? या शिक्षण प्रणालीतून पदवी प्राप्त विद्यार्थ्यांचे भवितव्य काय? इत्यादी प्रश्नास अनुसरून संशोधनात्मक तसेच चिंतनात्मक पातळीवर उत्तरे शोधण्याचा प्रयत्न प्रस्तुत संशोधनपर पेपरमध्ये करण्यात आला आहे.

कळीचे शब्द: महात्मा गांधी, शिक्षण, नईतालीम प्रायोगिक शिक्षण योजना, ३H राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण (NEP २०२०), शिक्षक शिक्षण, शिक्षक प्रशिक्षक, बहुविद्याशाखा, एकात्मिक बी.एड. इ.

संशोधनाची गरज व महत्त्व:-

राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण यामधून २१ व्या शतकाला सामोरे जात असताना विद्यार्थ्यांकडे समस्या निराकरण, चिकित्सक आणि सृजनशील विचार, नैतिक मीमांसा, संप्रेषण, चर्चात्मक क्षमता या विद्यार्थ्यांमध्ये म्हणजेच शिक्षक प्रशिक्षणार्थीमध्ये निर्माण झाल्या पाहिजेत. तसेच शालेय शिक्षणातील सर्व स्तरावरील सर्व विद्यार्थ्यांना व्यासंगी, उत्स्फूर्त उच्चशिक्षित, व्यावसायिकदृष्ट्या प्रशिक्षित असे प्रशिक्षणार्थी तयार व्हावेत ही अपेक्षा आहे. कारण शिक्षणप्रणालीचा शिक्षक हा अत्यंत महत्त्वाचा घटक आहे. शालेय धोरणाची अंमलबजावणी ही विविध स्तरांमधून होत असली तरी प्रत्यक्ष अंमलबजावणी ही शिक्षक करतात. त्यामुळे राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणातील शिक्षक शिक्षणविषयीच्या बाबींचा आढावा घेणे गरजेचे वाटते. तसेच त्या अनुशंगाने शिक्षक शिक्षण क्षेत्राची निगडीत घटकांमध्ये निर्माण झालेले अथवा चर्चेचे विषय या अनुशंगाने प्रत्यक्ष NEP २०२० मध्ये काय बदल सुचविलेले आहेत हेही

पाहणे गरजेचे वाटते. प्रस्तुत संशोधन पेपरमधील शिफारशी/ या छद्म २०२० च्या अनुशंगाने विषेशतः शिक्षक शिक्षक संबंधित अभ्यासक, बी.एड. महाविद्यालयातील शिक्षक प्रशिक्षक, प्राचार्य, विद्यार्थी, पालक, संस्था चालक, शाळा इत्यादी उपयुक्त ठरणार आहेत.

प्रस्तुत संशोधनाची उद्दिष्टे

१. राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणामधील शिक्षक शिक्षणाविषयी माहिती अभ्यासणे.

२. राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० यामधील शिक्षक शिक्षणात अनुषंगाने निर्माण झालेल्या प्रश्नांच्या उत्तरांचा शोध NEP २०२० मधून घेणे.

३. राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० यामुळे शिक्षक शिक्षण संसमोरील आव्हाने व संधी यांचा शोध घेणे.

४. महात्मा गांधीजींची नई तालीम प्रायोगिक शिक्षण योजनांचा राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० वरील प्रभाव अभ्यासणे.

संशोधन पद्धती

प्रस्तुत संशोधन हे वर्तमान स्थितीशी निगडीत असल्याने सर्वेक्षण संशोधन पद्धतीने संशोधन केले आहे. यामधील गुणात्मक संशोधन पद्धतीने कागदपत्रे विश्लेषण या संशोधन केले आहे.

संशोधन साधन :-

प्रस्तुत संशोधनात माहिती संकलनासाठी वेबसाईटवरील कागदपत्रे अभ्यासली आहेत. यामध्ये भारत सरकारने कार्यालयीन वेबसाईटवर प्रसिद्ध केलेले राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० याचा अभ्यास केला आहे. तसेच इतर तज्ज्ञांच्या लेखांचा दुय्यम साधन म्हणून अभ्यास केला आहे. महात्मागांधीजींची नई तालीम प्रायोगिक शिक्षण योजना अभ्यासण्यासाठी संदर्भ ग्रंथांचा आधार घेतला आहे.

संशोधनाची कार्यवाही :-

प्रस्तुत संशोधनामध्ये भारत सरकारद्वारे त्यांच्या कार्यालयीन अधिकृत संकेतस्थळावर प्रसिद्ध केलेल्या राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० याचा अभ्यास संशोधकाने निर्माण केलेल्या प्रश्नांच्या अनुषंगाने केला आहे. तसेच अनेक चर्चासत्रांमध्ये तज्ज्ञांनी यासंबंधी व्यक्त केलेली मते व वास्तविकपणे राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणातील नोंद याचा अभ्यास करून निष्कर्ष काढले आहेत. महात्मा गांधीजींची

१८. शिक्षक शिक्षण अभ्यासक्रमाच्या नियंत्रणासाठी एक राष्ट्रीय मिशन स्थापन केले जाईल. ज्यामध्ये बहुसंख्य वरिष्ठ, सेवानिवृत्त अनुभवी सदस्य यांना सहभागी करून घेतले जाईल.

उद्दिष्ट क्रमांक २

राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० यामधील शिक्षक शिक्षणाच्या अनुशांगाने निर्माण झालेल्या प्रश्नांच्या उत्तरांचा शोध NEP २०२० मधून घेणे.

प्रश्न.१ सध्या असलेले दोन वर्षीय बी.एड. अभ्यासक्रम चालविणारी महाविद्यालये बंद होणार का?

उत्तर: नाही.

कारण राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० मध्ये बहुशाखीय अभ्यासक्रमांना महत्त्व देण्यात आले आहे. त्यामुळे न्यायमूर्ती वर्मा आयोगाने सांगितलेप्रमाणे संपूर्ण भारतामध्ये सुमारे १०००० शिक्षक शिक्षण देणाऱ्या संस्था या एकाकी आहेत. त्यांचे हे एकाकीपण सदर NEP २०२० राहणार नाही. त्या संस्था बहुशाखीय करून मुद्दा क्रमांक १५ नुसार २ वर्षीय बी.एड. अभ्यासक्रम हे चारवर्षीय बी.एड. (एकात्मिक) या बहुशाखीय महाविद्यालये/ विद्यापीठे येथे सुरु राहतील. मात्र एकाकी महाविद्यालय / संस्था यामध्ये दोनवर्षीय बी.एड. अभ्यासक्रम सुरु राहणार नाही.

प्रश्न २. दोन वर्षीय बी.एड. पदवी घेणाऱ्यांना २०३० नंतर शिक्षक म्हणून नियुक्ती मिळणार नाही?

उत्तर: ही खरेतर अफवा आहे. २०३० नंतर सुद्धा अगोदरच पदवीप्राप्त विद्यार्थ्यांसाठी २ वर्षीय बी.एड. अभ्यासक्रम हा बहुशाखीय महाविद्यालयांमध्ये सुरुच असणार आहे.

प्रश्न ३ सध्या दोनवर्षीय बी.एड. अभ्यासक्रम सुरु असलेल्या महाविद्यालयांमधील भौतिक सुविधांचे काय होणार?

उत्तर: NEP २०२० मध्ये उच्च शिक्षणासंबंधी अनेक नाविन्यपूर्ण अभ्यासक्रम व नवोपक्रमांचा उल्लेख करण्यात आलेला आहे. त्यामुळे ज्या खाजगी/विनाअनुदानित संस्था आहेत. त्यांच्या स्थानिक प्रशासनाच्या निर्णयानुसार त्या भौतिक सुविधा वापरल्या जातील. तर शासकीय महाविद्यालय/संस्था यांच्या भौतिक सुविधा यांचा अभ्यास करून इतर कोणते बहुशाखीय अभ्यासक्रम राबविले जातील. यासंबंधी शासन स्तरावरून निर्णय होईल.

प्रश्न ४ नवीन शिक्षक शिक्षण संस्था सुरु होतील का?

उत्तर: न्यायमूर्ती वर्मा आयोगाने यापुढांचे शिक्षक शिक्षण देणाऱ्या काही संस्थामधील भ्रष्टाचार, गुण तेचा अभाव, शिक्षक घडविण्याच्या प्रक्रियेतील अक्षम दोष दाखवून दिलेले आहेत. अशा संस्था तात्काळ बंद करणेस सांगणेत आले आहे. त्यानुसार NEP २०२० मध्ये अशा संस्था बंद करणेत येतील व नवीन बहुशाखीय संस्थांना मान्यता देण्यात येईल. मात्र शिक्षकांच्या शिक्षण जागा, उपलब्ध सध्याची शिक्षक शिक्षण अभ्यासक्रमातून निर्माण होणारी संख्या, त्यांची गुणवत्ता मोजणे यासाठी राष्ट्रीय स्तरावरील यंत्रणा निश्चित करणेचे ठरले आहे. त्यानुसार गरज असेल तरच संस्था स्तरावरील मान्यतेनंतरच नवीन शिक्षक शिक्षण संस्था सुरु होतील या ही शक्यता फार कमी आहे.

उद्दिष्ट क्रमांक ३

राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० यामुळे शिक्षक शिक्षण संस्थांमधील संधी व आव्हाने यांचा शोध घेणे.

निष्कर्ष

संधी

१. बहुतांश शिक्षक शिक्षण संस्था या एकाकी संस्था आहेत त्यामुळे अशा संस्थांना बहुशाखीय संस्थेमध्ये रूपांतरीत होण्याचे संधी NEP २०२० मध्ये आहे.

२. न्यायमूर्ती वर्मा आयोगाच्या शिफारशीनुसार भ्रष्टाचारी गुणवत्तेचा अभाव असणाऱ्या शिक्षण संस्था बंद करण्यात येणार आहेत. त्यामुळे सध्या ज्या शिक्षणसंस्था दर्जेदार व गुणवत्तापूर्ण प्रशिक्षण देत आहेत. त्यांना शासनस्तरावरून अधिक सहकार्य करून अधिक दर्जेदार बनविले जाणार आहे. ही संधी गुणवत्तापूर्ण शिक्षक शिक्षणसंस्थांना लाभणार आहे.

३. बहुतांश शिक्षक शिक्षणसंस्थांचे अस्तित्व NEP २०२० मुळे राहणार नाही. त्यामुळे भविष्यात शिक्षक शिक्षणसंस्थांमध्ये बांधिलकी व उत्तरदायित्वाच्या भूमिकेतून कार्य करू इच्छिणाऱ्या संस्थांना संधी उपलब्ध होणार आहे.

४. हुशार-होतकर विद्यार्थ्यांना शिक्षकी पेशामध्ये काम करण्याचे संधी शासन शिष्यवृत्तीच्या माध्यमातून मिळणार आहे.

नई तालीम प्रायोगिक शिक्षण योजना संदर्भ ग्रंथांचा समग्रपणे समजून घेतली आहे.

संशोधनाची व्याप्ती व मर्यादा :-

प्रस्तुत संशोधनाचे निष्कर्ष हे शिक्षक शिक्षण, व्यवसाय शिक्षण, उच्च शिक्षण या विभागाला लागू पडतात.

प्रस्तुत संशोधन हे शिक्षक शिक्षणासंबंधी (बी.एड.) राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणात नमूद केलेल्या आशयापुरते मर्यादित आहे.

संशोधनाचे निष्कर्ष-

प्रस्तुत संशोधनाचे उद्दिष्टानुसार निष्कर्ष खालीलप्रमाणे उद्दिष्ट क्रमांक १

राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२०मध्ये शिक्षक शिक्षणाविषयीची माहिती अभ्यासणे.

१. या धोरणानुसार शिक्षक समाजातील सर्वात महत्वाच्या व्यक्ती आणि भविष्यातील अपेक्षित बदलाचे प्रणेते आहेत. अशा प्रकारचा विश्वास व शिक्षकाचे महत्त्व नमूद केले आहे.

२. वंचित, ग्रामीण व आदिवासी भागातील हुशार विद्यार्थ्यांना चार वर्षांचा एकीकृत/एकात्मिक बी.एड. अभ्यासक्रम घेता यावा याकरीता त्यांच्यासाठी गुणवत्तेवर आधारित शिष्यवृत्ती प्रदान करणेत येईल.

३. सर्व शाळांमधील शिक्षकांची नियुक्ती सर्वसमावेशक शिक्षक आवश्यक नियोजन यावर आधारित कडक व नियमबद्ध प्रक्रियेतून केली जाईल.

४. सन २०२२ पर्यंत देशभरातून 'शिक्षण सेवक किंवा पॅरा टीचर्स' नियुक्त करणेची प्रक्रिया बंद करण्यात येईल.

५. शिक्षकांची शालाबाह्य कामे बंद करणेत येतील.

६. अपेक्षित शिक्षक-विद्यार्थी गुणोत्तरासोबतच पुरेशा पायाभूत सुविधा व अध्ययन साहित्य पुरविले जाईल.

७. शिक्षक शिक्षणप्रणालीमध्ये आमुलाग्र बदल करून बहुशाखीय महाविद्यालये व विद्यापीठांमध्ये शिक्षक शिक्षण प्रणाली राबवून सर्व शालेय शिक्षकांसाठी चार वर्षांचा एकात्मिक बॅचलर पदवी अभ्यासक्रम अस्तित्वात आणला जाईल.

८. सेवापूर्व शिक्षक शिक्षण देणाऱ्या सुमारे १०००० हून अधिक शैक्षणिकांना महाविद्यालये सध्या संपूर्ण भारतात एकाकीपणे

अस्तित्वात आहेत. ती एकाका न राहता बहुशाखीय बनविण्यात येतील.

९. न्यायमूर्ती वर्मा आयोगाने सूचित केल्याप्रमाणे ज्या संस्थांचे कार्य हे दुय्यम दर्जाचे, भ्रष्टाचारी व मोडकळीस आलेले आहे त्या संस्था बंद करण्यात येतील.

१०. एक शाखीय संस्था बंद करण्यात येतील. त्यांचे स्वतंत्र अस्तित्त्व राहणार नाही. केवळ बहुशाखीय शिक्षण संस्थांमध्येच शिक्षक शिक्षण प्रदान करण्यात येईल.

११. एकिकृत बी.एड. अभ्यासक्रमासाठी शिक्षक प्रशिक्षक हे मानसशास्त्र, तत्त्वज्ञान, समाजशास्त्र, मॅट्रिशास्त्र, भारतीय भाशा, कला, इतिहास आणि साहित्य या विशयांतील तज्ज्ञ असावेत व इतर तज्ज्ञांशी सहयोग करून अध्ययन-अध्यापन हे बहुशाखीय संस्थांमध्ये केले जाईल.

१२. ४ वर्षांचा बी.एड. अभ्यासक्रम इतर पदवीपूर्व पदवीसमान असेल आणि ४ वर्षांचा बी.एड. अभ्यासक्रम पूर्ण करणारे विद्यार्थी पदव्युत्तर पदवी अभ्यासक्रमासाठी प्रवेश घेण्यास पात्र राहतील.

१३. ४ वर्षांच्या अथवा इतर शिक्षक शिक्षण अभ्यासक्रमाच्या प्रवेशासाठी National Testing Agency यांचेकडून केंद्रीय पद्धतीने राष्ट्रीय स्तरावर सामाईक प्रवेश परीक्षा (CET) घेणेत येईल.

१४. वर्ष २०३० पर्यंत केवळ शैक्षणिक सक्षम, बहुशाखीय व एकात्मिक शिक्षक शिक्षण अभ्यासक्रम कार्यरत राहतील.

१५. वर्ष २०३० पर्यंत बहुशाखीय महाविद्यालये व विद्यापीठांमध्ये १२ वीनंतर चार वर्षीय एकात्मिक बी.एड. अभ्यासक्रम तसेच त्याच महाविद्यालये व विद्यापीठांमध्ये अगोदरच पदवीप्राप्त विद्यार्थ्यांसाठी २ वर्षीय बी.एड. अभ्यासक्रम व अगोदरच पदव्युत्तर पदवीप्राप्त विद्यार्थ्यांसाठी १ वर्षीय बी.एड. अभ्यासक्रम सुरु करण्यात येतील.

१६. वरील मुद्दा क्रमांक १५ मध्ये नमुद केलेल्या ४, २ व १ वर्षीय बी.एड. अभ्यासक्रमाकडे उत्कृष्ट विद्यार्थ्यांना आकर्षित करण्यासाठी शिष्यवृत्ती दिली जाईल.

१७. शिक्षक शिक्षण महाविद्यालयांमध्ये अध्यापन करणारे शिक्षक प्रशिक्षक हे पीएच.डी. धारक असावेत असं नाही तर ते शिक्षण, संशोधन, क्षेत्रीय अनुभव यामधील तज्ज्ञ असावेत.

५. केवळ बी.एड. पदवीच्या आधारे प्राथमिक पासून माध्यमिक-उच्च माध्यमिक स्तरापर्यंत शिक्षक म्हणून कार्य करण्याची संधी NEP २०२० मुळे विद्यार्थ्यांना प्राप्त होणार आहे.

६. विशिष्ट क्षेत्रात प्राविण्य प्राप्त असणाऱ्या शिक्षक प्रशिक्षकांनाही चांगली संधी NEP २०२० मुळे उपलब्ध होणार आहे.

७. संशोधनात्मक दृष्टी असणाऱ्या शिक्षक प्रशिक्षकांना संशोधनासाठी आर्थिक सहाय्यातून संशोधनाची संधी मिळणार आहे.

आव्हाने

१. NEP २०२० ची अंमलबजावणी शासन, प्रशासन, संस्था या स्तरावर प्रभावीपणे करणे हेच खरे आव्हान असणार आहे.

२. NEP २०२० बहुशाखीय अभ्यासक्रमावर सर्वाधिक भर असल्याने शिक्षक शिक्षणसंस्थांना बहुशाखीय संस्थेत रुपांतरीत होणे हे खरे सर्वात महत्त्वाचे आव्हान आहे.

३. शिक्षक शिक्षण संस्था ज्या भ्रष्टाचारी व गुणवत्तेचा अभाव असणाऱ्या आहेत. त्या १००: बंद करण्याचे आव्हान शासनासमोर आहे.

४. हुशार विद्यार्थ्यांना शिक्षकीपेशाकडे आकर्षित करण्याचे आव्हान आहे.

५. बंद केल्या जाणाऱ्या शिक्षक शिक्षण महाविद्यालयात कार्यरत शिक्षक-शिक्षकेतर कर्मचाऱ्यांचे काय करायचे (विशेषतः विनाअनुदानित) हे खूप मोठे आव्हान शिक्षण संस्थांसमोर आहे.

६. शिक्षक शिक्षणसंस्था, प्रशिक्षण प्रणाली त्यामधून निर्माण होणारे विद्यार्थी-शिक्षक, त्यांची गुणवत्ता, त्यांचे कार्यमान इत्यादींचे नियंत्रण, मूल्यांकन कसे करावे हे आव्हान असणार आहे.

उद्दिष्ट क्र.४

महात्मा गांधीजींची नई तालीम प्रायोगिक शिक्षण योजना यांचा राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० वरील प्रभाव अभ्यासणे.

निष्कर्ष

१. NEP २०२० मध्ये महात्मागांधीजींची नई तालीम प्रायोगिक शिक्षण योजनायाच्या अनुषंगाने खूप चांगल्या शिफारशी केल्या आहेत . NEP २०२० कौशल्य विकासानावर भर दिला आहे.

२. केवळ सुशिक्षित बेरोजगार तयार न करता कौशल्य संपादन केलेले युवक हे केवळ भारतीय समाजाच्या गरजा पूर्ण करणारे

असणार नाहीत तर वैश्विक गरजा पूर्ण करणारे नागरिक बनतील अशी अपेक्षा ठेवली आहे.

३. श्रमप्रतिष्ठा याला NEP २०२० मध्ये प्राधान्य दिले आहे. शिक्षण अधिक अनुभवात्मक, सर्वसमावेशक, एकात्मिक, जिज्ञासू, लवचिक आनंददायक होण्यासाठी अध्यापनशास्त्रीय होण्याची गरज आहे. शिकणाऱ्यांचे सर्व पैलू आणि क्षमता विकसित होण्यासाठी; आणि शिक्षण, सर्व दिशांनी विकसित होण्यासाठी उपयुक्त आणि शिकणाऱ्यासाठी अधिक समाधानकारक होण्यासाठी, अभ्यासक्रमात विज्ञान आणि गणिताच्या बरोबरीनेच मूलभूतकला, हस्तकला, मानव्यशास्त्रे, खेळ, क्रीडा आणि स्वास्थ्य, भाषा, साहित्य , संस्कृती, आणि मूल्यांचा समावेश असणे आवश्यक आहे. शिक्षणामुळे चारित्र्य घडले पाहिजे आणि ज्यायोगे शिकणारे नीतिवान, तर्कशुद्ध, सहानुभूतीशील आणि सहृदय बनतील आणि त्याचवेळी ते लाभदायी आणि समाधानकारक रोजगार मिळवण्यासाठीहीतयार होतील.

४. राष्ट्रीय शिक्षण धोरण विशेषता प्रत्येक व्यक्तीच्या सृजन क्षमतेच्या विकासावर जास्त भर देते. शिक्षणाने केवळ आकलन क्षमता विकसित केल्या पाहिजेत असेनाही तर साक्षरता आणि संख्याज्ञान या 'मूलभूत क्षमता' आणि उच्च-दर्जाच्या तार्किक आणि समस्या निराकरण क्षमतांचे नव्हे तर सामाजिक, नैतिक आणि भावनिक क्षमतांचा विकाससुद्धा केला पाहिजे .

५. प्रत्येक विद्यार्थ्याच्या वैशिष्ट्यपूर्ण क्षमता शोधणे, ओळखणे आणि त्या विकसित करण्यासाठी प्रयत्न करणे.

६. वरील उद्दिष्ट ४ च्या मुद्दे १ ते ५ वरून असे लक्षात येते की , महात्मा गांधीजींची नई तालीम प्रायोगिक शिक्षण योजना यामधील अभ्यासक्रम, अध्ययन अध्यापन, मन, मेंदू व हृदय यांचा विकास शिक्षणातून झाला पाहिजे ही अपेक्षा ठेवलेली आहे याचाच अर्थ महात्मा गांधीजींची नई तालीम प्रायोगिक शिक्षण योजना याचा बऱ्यापैकी प्रभाव हा राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० यावर दिसून येत आहे.

समारोप

NEP २०२० मध्ये उच्च व उदात्त ध्येये ही शिक्षक शिक्षणासंबंधी ठेवली आहेत. ती अत्यंत गरजेची आहेत. मात्र अभीच अपेक्षा शिक्षणतज्ज्ञ डॉ. जे .पी.नाईक यांनी शिक्षणातून राष्ट्रीय चारित्र्य घडावे अशी व्यक्त केली होती. १९६४-६६ च्या कोठारी आयोगातील

शिफारशीची अंमल बजावणी त्याचवेळी झाली असती तर आताच्या NEP मधील उद्दिष्टे पूर्वीच साध्य झाली असती. विशेषतः आताच्या शिक्षक शिक्षणसंस्थांची अवस्था सद्यस्थितीत अत्यंत बिकट झाली आहे. त्यातून आशावादी एकात्मिक बी.एड. चार वर्षे, २ वर्षीय बी.एड., १ वर्षीय बी.एड. या माध्यमातून गुणवत्तापूर्ण शिक्षक घडविणाऱ्या प्रयत्न केला जाईल असा आशावाद वाटतो. काही कठोर पाऊले उचलण्याची आवश्यकता कता वाटते. त्यामुळे आजचे विद्यार्थी उद्याचे चांगले लोकशाही मूल्य व सामाजिक न्याय व्यवस्था मानणारे नागरीक तयार होण्यास मदत होईल असा आशावाद संशोधकास वाटत आहे.

संदर्भ:-

१. घोरमोडे, के. यु., घोरमोडे कला १ जुलै २००७ भारतातील शैक्षणिक आयोग व समित्या, नागपुर : विद्या प्रकाशन.
२. महाराष्ट्र राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद विद्यापरिषद आगस्ट २०१८ प्रायोगिक शिक्षा गांधीजी की नई तालीम पुणे : एम.एस.सी. ई.आर.टी.

३. वास्कर, आनंद वास्कर पुष्पा आक्टोंबर, १९९८ भारत सरकार शिक्षणाचे दृष्टीकोन, पुणे : नूतन प्रकाशन.

४. https://www.mhrd.gov.in/sites/upload_files/mhrd/files/NEP_Final_English_0.pdf

५. <https://www.esakal.com/saptarang/heram-kulkarni-wirte-education-article-saptarang-192858>

६. <https://www.bbc.com/marathi/india-53611975>

७. <https://maharashtratimes.com/editorial/ravivar-mata/new-education-policy-2020-is-an-important-step/articleshow/77443194.cms>

८. <https://marathivishwakosh.org/3183/>

--*